

ВПЛИВ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті обґрунтовується рефлексія як складова професійної діяльності фахівця; показано вплив емоційного інтелекту на рефлексивні процеси, який дає можливість реально оцінити ситуацію, проявляючи емоційний спокій і толерантність у розв'язанні професійно важливих завдань.

Ключові слова: рефлексія, професійна рефлексія, емоційний інтелект.

В.В. Зарицкая

ВЛИЯНИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ РЕФЛЕКСИИ ЛИЧНОСТИ

В статье обосновывается рефлексия как составляющая профессиональной деятельности специалиста; показано влияние эмоционального интеллекта на рефлексивные процессы, который дает возможность реально оценить ситуацию, проявляя эмоциональное спокойствие и толерантность в решении профессионально важных задач.

Ключевые слова: рефлексия, профессиональная рефлексия, эмоциональный интеллект.

V.V. Zaritskaya

THE INFLUENCE OF THE EMOTIONAL INTELLIGENCE ON THE PROFESSIONAL REFLECTION OF THE PERSONALITY DEVELOPMENT GROWTH

The article explains the reflection as the component of the specialist professional activity, the emotional intelligence effects on the reflexive processes are shown, which makes it possible for the real summing up the situation, showing the emotional calm and the tolerance in the important professional tasks solutions.

Key words: the reflection, the professional reflection, the emotional intelligence.

Актуальність проблеми зумовлена посиленими вимогами держави до професійної підготовки спеціалістів з вищою освітою.

Закон України «Про освіту» [3] орієнтує на розробку освітньо-виховних програм, де враховуються інтереси держави і інтереси конкретних людей (їх особистісні характеристики, індивідуальні можливості, особливі здібності). В законі сказано, що в процесі професійної підготовки спеціалістів, які працюватимуть в умовах швидкоплинних змін у будь-яких сферах виробництва, необхідна не тільки змістовна підготовка, а й психологічна до адаптації в нових умовах, здатність спеціаліста забезпечити психологічний мікроклімат між людьми, вста-

новити емоційно-позитивні стосунки, які б сприяли уникненню конфліктних ситуацій в процесі можливої перебудови окремих аспектів професійної діяльності у зв'язку з необхідними змінами, пов'язаними з удосконаленням виробничого процесу. Виходячи з цього емоційна готовність спеціаліста до професійної рефлексії мусить бути сформована ще під час навчання у вузі.

Мета статті: обґрунтувати важливість емоційного інтелекту для розвитку професійної рефлексії особистості, що сприятиме формуванню у суб'єктів професійної діяльності позитивного ставлення один до одного, взаєморозуміння і створюватиме психологічно спокійний, безконфліктний мікроклімат серед працюючих.

Результати. Коли розглядають розвиток особистості в професії, в тому числі і розвиток її емоційного інтелекту, то, як зазначав Є.І. Рогов, мають на увазі, що ця професія є значущою для неї сферою інтересів як діяльність, у якій виявляються усі можливості особистості. Рівень значущості професії для особистості проявляється у її переживаннях, пов'язаних з аналізом особистістю власної поведінки, її мотивації, діяльності [2]. Емоційні переживання у нерозривній єдності з самопізнанням визначають рівень самосвідомості особистості, яка є невід'ємною складовою професійної самосвідомості, чим забезпечується відповідний рівень успішності особистості у професійній діяльності.

Важливість розвитку емоційного інтелекту студентів в процесі їх підготовки до професійної діяльності обумовлена необхідністю формування у кожного з них здатності рефлексії всього їх життя, вироблення критичного ставлення до способів професійної підготовки, яке завжди супроводжується певними емоційними реакціями. Рефлексія це психологічний феномен, який визначається як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів; передбачає особливе спрямування уваги на діяльність власної душі, а також достатню зрілість суб'єкта; передбачає розвиток схильності до роздумування над самим собою, над своїми внутрішніми процесами. Рефлексія – це механізм взаєморозуміння – осмислення суб'єктом того, якими засобами і чому він склав те чи інше враження на співбесідника по спілкуванню.

Рефлексія у соціальній психології виступає у формі усвідомлення дієвим суб'єктом – особою або групою – того, як одні в дійсності сприймаються і оцінюються іншими індивідами або групами; це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але і виявлення того, як інші знають і розуміють «рефлектуючи» особу її особистісні особливості, емоційні реакції і когнітивні уявлення і у випадку спільної діяльності розвивається особлива форма рефлексії – відносини предметно-рефлексивні.

Взаємне відображення вуж суб'єктів характеризує, як мінімум, шість позицій:

- 1) сам суб'єкт який він є у дійсності;
- 2) суб'єкт, яким він бачить самого себе;
- 3) суб'єкт, яким його бачить другий;
- 4) сам другий суб'єкт, яким він є у дійсності;
- 5) як другий суб'єкт бачить самого себе;
- 6) другий суб'єкт, як він сприймається першим.

Отже, рефлексія – це процес подвоєного, дзеркального взаємовідображення суб'єктів, змістом якого виступає відтворення особливостей один одного [4, с. 690-691].

Г.Б. Лейбніц писав, що ідея буття виникає із рефлексії, виходячи з того, що не можна переконати людину в існуванні певних речей спираючись тільки на розум, бо почуття, емоції завжди супроводжують рефлексивні явища. У зв'язку з цим вища школа мусить орієнтуватися на підготовку фахівця, здатного працювати не на рівні дій і операцій (коли мета задана і рефлексії не піддається), а на рівні діяльності (коли мета освітлюється смыслом і у людини виникає можливість вибору) [4]. Думки Г. Лейбніца з очевидністю може бути доповнена суттєвим впливом емоційного інтелекту в цілому на рефлексивні процеси людини.

Рефлексія, на думку С.Л. Рубінштейна, обумовлює рівень розвитку людської самосвідомості і виводить людину подумки на межі ситуації, даючи можливість оцінити цю ситуацію як таку, що відбувається начебто поза нею [9]. За таких умов в навчальному процесі студент і викладач орієнтуються не стільки на

зміст навчальної дисципліни, скільки на способи діяльності на основі здобутих знань і на емоційні реакції з обох сторін у процесі здійснення цієї діяльності. Тоді будь-яка діяльність її суб'єктів буде емоційно вираженою, креативною і дослідницькою. У студента відбувається переосмислення самої сутності освітньої підготовки до професійної діяльності, яка, безумовно, супроводжується відповідними емоційно-когнітивними проявами і свідчить про значущість емоційного інтелекту як суттєвої складової його професійної діяльності. Саме емоційно-когнітивні процеси дають можливість особистості об'єктивно оцінювати саму себе, адекватно реагувати на різні життєві і професійні ситуації, спостерігати себе у світі власних почуттів, внутрішньо диференціювати «Я, що діє», «Я, що міркує», «Я, що оцінює» [2, с.269].

За результатами досліджень у галузі вікової та педагогічної психології інтелектуальний аспект рефлексії є новоутворенням, яке виникає ще в молодшому шкільному віці і продовжує розвиватися в цьому напрямку упродовж усього життя. Особливо важливого значення набуває подальший розвиток цього новоутворення у період підготовки особистості до професійної діяльності як активного начала суб'єкта діяльності, усвідомлення ним своїх психічних властивостей [1, с.339]. На тому, що саме інтелектуальна рефлексія є провідною у забезпеченні розвитку самосвідомості взагалі і професійної самосвідомості, зокрема, наголошують багато дослідників (Л.С. Виготський, В.М. Дружинін, В.В. Зубченко, А.В. Карпов, Г.С. Костюк, В.Л. Лефевр, С.І. Мельников, Р.А. Сатибалдієва, Е.Е. Симанюк, М.О. Сурина, В.М. Цимбал, В.И. Чигриков, О.Ю. Шавріна, В.Д. Шадриков, В.І. Шахов та ін.). У працях психологів виділяються такі типи рефлексії, які супроводжуються емоційно-когнітивними процесами:

1) *інтелектуальна* рефлексія (її функція – переосмислення та перетворення похідної образно-концептуальної моделі об'єкта у найбільш адекватну на основі нової інформації);

2) *особистісна* рефлексія (її функція – самовизначення людини та обґрунтування прав на відхилення від заданої конструкції);

3) *комунікативна* рефлексія (її функція – зміна уявлень про іншого суб'єкта

на більш адекватні в даній ситуації);

4) *кооперативна* рефлексія (її функція – переосмислення та реорганізація колективної діяльності [10, с.147].

Таким чином, підтверджується думка про те, що рефлексія неможлива без емоційного інтелекту і проявляється в тому, наскільки особистість усвідомлює те, як вона сприймається партнером по спілкуванню. Це не є просто розумінням іншого, а й знанням того, як інший розуміє її, це подвійний процес дзеркального взаємовідображення партнерів по спілкуванню. Завдяки саме цьому вона здійснює позитивний вплив на процеси і результати мислення, регулює діяльність і поведінку суб'єкта [8, с.105]. Таке взаємне відображення суб'єктів включає в себе декілька позицій, які займають суб'єкти і у професійній діяльності: усвідомлення кожним суб'єктом того, який він є в дійсності як професіонал; того, яким він бачить сам себе у професійній діяльності; того, яким він сприймається іншими суб'єктами в процесі професійної діяльності. Отже, подвійне взаємовідображення суб'єктами один одного, змістом якого виступає відтворення, репродукція особливостей один одного, супроводжується певними емоційними проявами відповідно до рівня розвитку емоційного інтелекту і визначає загальний рівень професіоналізму особистості. Не випадково дослідники професіоналізму О.С. Анісімов і А.А. Деркач, характеризуючи професіоналізм як уміння розв'язувати стандартні професійні завдання, надають суттєвого значення рефлексивним процесам, виділяючи рівні професійної діяльності: становлення діяльності; успішне виконання фіксованої норми; виконання норми з адекватною рефлексією; рефлексивний супровід дій з фіксуванням проблеми і корекцією норми; повна рефлексивна самоорганізація [5, с. 60]. З методологічної точки зору рефлексія розуміється і як процедура, що включає мислення або діяльність, критичне до них ставлення і пошук нової норми, яка дає особистості можливість самостійно приймати рішення, тобто розумно використовувати емоційний інтелект для виявлення внутрішньо особистісних суперечностей; для самооб'єктивізації через різні знакові засоби; для визначення, утворення і виявлення особистісних смислів; виділення адекватного Я-образу та його розвитку; побудова концепції

професійного розвитку та стратегії її реалізації [7]. У зв'язку з цим В.А. Петровський виділяє чотири елементи професійної рефлексії, пов'язаної з емоційними проявами:

- 1) усвідомлення справжніх мотивів професійної діяльності;
- 2) вміння відрізнити власні ускладнення від ускладнень інших;
- 3) оцінка наслідків власних дій;
- 4) оцінка дій інших, здатність до емпатії та децентрації [6].

Усі названі елементи професійної рефлексії відображають певні аспекти емоційного інтелекту, які суттєво впливають на рівень професіоналізму особистості.

Аналіз впливу емоційного інтелекту на розвиток професійної рефлексії особистості дозволяє зробити такі **висновки**.

Емоційний інтелект студентів суттєво впливає на розвиток професійної рефлексії особистості, без якої апріорі неможливе здійснення професійної діяльності людини. Особливою чутливістю особистості супроводжується професійна рефлексія фахівця через засоби, способи прояву професійних здібностей; на цьому рівні виділяються такі емоційно обумовлені якості особистості, як: відчуття об'єкта, відчуття такту, відчуття міри, відчуття причетності, відчуття орієнтира. Як професійно значуща властивість емоційно забарвлена рефлексія забезпечує рівень критичного аналізу та визначення шляхів конструктивного удосконалення професійної діяльності. Рефлексія, яка обумовлена коректним проявом емоцій, є фундаментальною складовою професійного мислення фахівця. Вплив емоційного інтелекту на рефлексивні процеси проявляється у здатності фахівця усвідомлювати себе з точки зору співробітників у мінливих ситуаціях професійної діяльності і діяти виважено, спокійно, толерантно.

Список літератури

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1998. – 416 с.

2. Гура О.І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу: теоретико-методологічний аспект: Монографія / О.І. Гура. – Запоріжжя: ГУ „ЗДМУ”, 2006. – 332 с.
3. Закон України «Про освіту» // Голос України. – 1991. – 26 червня.
4. Лейбниц Г.В. Новые опыты о человеческом разуме / Г.В. Лейбниц. – М: Наука, 1996. – 484 с.
5. Метаева В.А. Рефлексия как метакомпетентность / В.А. Метаева // Педагогика. – № 3. – 2006. – С. 57-61.
6. Петровский В.А. Личность в психологии: парадигма субъективности / В.А. Петровский. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
7. Психология и педагогика: Учеб пособ. / Под ред. А.А. Бодалева, В.И. Жукова, Л.Г. Лаптева, В.А. Слостенина. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2002. – 585 с.
8. Рефлексия в структуре метакогнитивной организации субъекта // Рефлексивные процессы и управление. – № 1. – Том 4. – 2004. – С. 99-109.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 2000. – 712 с.
10. Сыманюк Э.Э. Психология профессионально-обусловленных кризисов / Э.Э. Сыманюк. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института; Воронеж: Изд-во НПО «МОДЭК», 2004. – 320 с.
11. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – Мн.: Харвест, 2003. – 976 с.